

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: "CİNAYƏT HÜQUQU"

Fənn: "Ekologiya hüququ"

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu №4: " Ətraf mühitin mühafizə mexanizmi"

Vaxt: 4 saat

Müh.: - 2 saat

Sem.: - 2 saat

Tərtib etdi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.e.f.d. **İmrəli Məmmədli**

"Cinayət hüququ" kafedrasının
müəllimi polis polkovnik-leytenantı **Nizami Salmanov**

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2017-ci il.

Bakı – 2017

Mövzu № 4 Ətraf mühitin mühafizəsi mexanizmi

P L A N :

1. Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ekoloji-hüquqi mexanizminin anlayışı və quruluşu
2. Ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması: anlayışı, ümumi tələblər, növləri
3. Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadi mexanizmi.
4. Ekoloji nəzarət və ekoloji ekspertiza

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: 2016
2. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il).
3. Azərbaycan Respublikasının «Qırmızı kitabı» haqqında Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 iyul tarixli 125 nömrəli qərarı. Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitə dair Qanunvericilik toplusu. Bakı, 2002 səh. 230
4. «Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu haqqında Əsasnamə», «Ekoloji auditor fəaliyyətinin aparılması qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 22 fevral tarixli 41 nömrəli qərarı. Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitə dair Qanunvericilik toplusu. Bakı, 2002
5. Петров В.В. “Экологическое право России”. Учебник. М.: БЕК, 1995.
6. Ерофеев Б.В. “Экологическое право”. Учебник. М.: Форм – СИНФРА-М, 2002.

Giriş

Artıq məlumdur ki, qanunun normalarında öz əksini tapmış qanunun ideyaları ilə bu ideyaların maddiləşməsi arasında böyük fərqlər mövcuddur. Belə ki, qanunun bütün göstərişlərinə təcrübədə əməl edilmir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 1991-ci ildən indiyə qədər ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində bir sıra qanun qəbul edilmişdir. Lakin əsas problem bu sahədə qanunların və digər normativ aktların qəbulu deyil, onların icrası mexanizmidir. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsindəki qanunların icrası mexanizmi ilə ümumilikdə normativ-hüquqi aktların icrası mexanizmi arasında ümumi tərəflər çoxdur. Bununla yanaşı onların bir-birindən özünün bəzi xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. Bu fərqlər əsasən ekoloji münasibətlərin xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Bu münasibətlərin analizini bu günkü mühazirədə verəcəyik.

Sual 1. Ətraf mühitin mühafizəsinin ekoloji-hüquqi mexanizminin anlayışı və quruluşu

Ekoloji-hüquqi mexanizm Azərbaycanın ekoloji hüququnun müstəqil institutudur. O, öz əksini qanunda olan ekoloji imperativin möhkəmləndirilməsinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş ekoloji hüquq normalarının və ekoloji hüquq münasibətlərinin sistemində tapmışdır. Mexanizmin məqsədi ekoloji-hüquq normalarının maddiləşməsinə təmin etməkdir. Buna mexanizmin bütün hissələrinin fəaliyyəti ilə nail olunur. Ətraf mühitin mühafizəsi mexanizminin quruluşu dörd bölmədən ibarətdir.

Ekoloji-hüquqi mexanizminin birinci bölməsi təbiəti mühafizə hüquq normalarıdır. Onların başlıca funksiyası ekoloji imperativi möhkəmləndirməkdir. Mexanizmin ikinci bölməsi özündə ekologiləşdirilmiş hüquq normalarını və normativlərini cəmləşdirir. Bu bölmənin başlıca funksiyası ekoloji imperativi konkretləşdirmək və onu ətraf təbii mühitə təsir edən təsərrüfat və digər fəaliyyət növləri ilə əlaqələndirməkdən ibarətdir. Mexanizmin üçüncü bölməsini təminat normaları təşkil edir, hansı ki, bu normalar özül normalarla yanaşı ekologiləşdirilmiş norma və normativlərin yerinə yetirilməsini təmin edir. Nəhayət mexanizmin dördüncü bölməsini ekoloji münasibətlər təşkil edir ki, o da özündə ətraf mühitin mühafizəsinin tələblərini əks etdirir.

Beləliklə, ekoloji hüquq mexanizminin strukturu aşağıdakı kimidir:

1. Təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin normaları
2. Ekologiləşdirilmiş norma və normativlər.
3. Təminat normaları
4. Ekoloji hüquqi münasibətlər (təsərrüfat, inzibati və s.)

Əsas ekoloji-hüquqi funksiyalar kimi təyinmiş təbiəti mühafizə hüquq normaları təbiəti mühafizə haqqında əsas qanun olan «Ətraf mühitin

mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda və onu tamamlayan digər təbiəti mühafizə aktlarında cəmləşmişdir.. Ətraf mühitin mühafizəsi qanunvericiliyində ekoloji-hüquqi normaların aşağıdakı növləri var: prinsip normaları, üstünlük normaları (prioritet), imperativ (tələb) normaları, təminat normaları.

Prinsip normaları təbiəti mühafizə münasibətlərinin hüquqi təziminin başlıca müddəalarını təsbit edir. Onlar «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» qanunun 3-cü maddəsində ifadə olunmuş və onun bütün məzmununa şamil edilir.

Prioritet normalar (üstünlük) mühafizənin hüquqi tənzimində müəyyən üstünlükləri və səmərəsiz istehlakdan xüsusi müdafiə məqsədi ilə təbii mühitin mühafizəsinin bir obyektlərinin digərləri qarşısında üstünlüyünü ifadə edir. Belə ki, sahəvi təbiəti mühafizə aktlarında, məsələn, torpaq üzrə, kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların, onların mühafizəsinin və istifadəsinin üstünlükləri. təbii-qoruq fondu torpaqlarının üstünlükləri, sular üzrə, ilk növbədə içmək və kommunal-məişət istehlakı məqsədli şirin suların ifadəsinin üstünlükləri. meşələr üzrə: müdafiə, mühafizə funksiyalarını yerinə yetirən, xüsusi mühafizə olunan meşələrin üstünlükləri, heyvanlar aləmi üzrə, heyvanların nadir, məhv olan növlərinin mühafizəsinin üstünlükləri. ali ekoloji-hüquqi üstünlüklər-insanın həyat və sağlamlığının mühafizəsinin üstünlükləri və s.

İmperativ normalar ətraf mühitə və insanların səhhətinə təsirin bütün mənbələrinə ekoloji tələbləri nəzərdə tutu və onlara alternativsiz qaydada ekoloji – hüquqi davranış modeli verir. Ekoloji imperativlər ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətə qadağaları, təbiətdən istifadə limitlərini, təbii ehtiyatlardan istifadəyə lisenziya verilməsi qaydasını müəyyən edir.

Təminat normaları ekoloji imperativlərin yerinə yetirilməsini təmin edən sistemi müəyyən edir. Onlar iqtisadi, təşkilati, sanitariya-gigiyenik, ekoloji-nəzarət, hüquqi. mədəni-maarif təsir tədbirlərini nəzərdə tutur.

Ümumiyyətlə, təbiəti mühafizə hüquq normalarının bu modeli aşağıdakı kimi görünür:

Prinsip normalar:

1. Həyatın və sətəmliliyin mühafizəsi
2. Ekoloji və iqtisadiyyatın üzlaşması
3. Təbiətdən səmərəli istifadə
4. Qanunçuluq
5. Aşkarlıq və ictimaiyyətlə əlaqə

Prioritet (üstünlük) normalar:

1. Sahəvi
2. Sahələrarası
3. Ümumi

İmperativ normalar (tələb normaları)

(İmperativ-idealizt fəlsəfədə qəti tələb, qeyd-şərtsiz tələb, qrammatikada felin əmr forması)

1. Qadağnedici
2. Təbiətdən istifadə limiti
3. Təbiətdən istifadə lisenziya

Təminat normaları:

1. İqtisadi
2. Sanitar gigienik
3. Təşkilati-nəzarət
4. Hüquqi
5. Mədəni-maarif

Qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsi. Qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsi dedikdə, ətraf təbii mühitə neqativ təsir edən təsərrüfat və digər fəaliyyətləri nizamlayan qanunvericilik və digər normativ aktlarda ekoloji tələblərin öz əksini tapması başa düşülür. Ekolociləşdirmə ekoloji tələbləri əks etdirən ictimai və məişət həyatını əhatə edir. Bu təbiətin vəziyyətinə təsir edən təsərrüfat və bütün digər fəaliyyət zamanı hamı

təbiətin inkişaf qanunlarına riayət etməlidir. məhz buna görə də biz artıq istehsalatın, mədəniyyətin, mənəviyyatın və digər sahələrin ekolojiləşdirilməsindən danışıq bilərik.

Qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsinin zəruriliyi, yalnız təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin qəbulu və yaxud bütöv bir təbiəti mühafizə qanunvericiliyi sahəsi yaratmaqla məhdudlaşmır. Bu kifayət deyildir. Yaxşı məlumdur ki, təsərrüfat və digər fəaliyyət sahəsində ekoloji imperativi möhkəmləndirən təbiəti mühafizə hüquq normaları münasibətlərə bilavasitə deyil, bu və ya digər fəaliyyət növünü nizamlayan münasibətlər vasitəsi ilə təsir edir. Məsələn, müəssisələrin və qurğuların layihələşdirilməsində, layihələşdirən təbiəti mühafizə qanunvericiliyini və yaxud digər təbiəti mühafizə sahələrini deyil (ola bilər ki, onların bu barədə ümumiyyətlə məlumatı olmasın, onlar üçün hazırlanmış və müvafiq orqanlar tərəfindən təsdiq olunmuş layihələşdirmə normalarını əsas tuturlar. Qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsinin məqsədi layihələşdirmə qaydalarını və normalarını elə ekoloji tələblərlə təmin etməkdir ki, bu tələblər bütün layihələşdirmə, tikinti, istismar fəaliyyətinin əsas tərkib hissəsi olsun.

Ekolociləşdirmənin formaları özündə texniki, texniki iqtisadi və digər norma və qaydaları əks etdirən müvafiq aktlar və normativ sənədlərdir.

Qanunvericiliyini ekolojiləşdirməsinin iki metodu var: biri hüquq normasının tətbiqi siferasına, digəri isə onun yaradılmasına aiddir. Birinci metodun xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hüququn tətbiqi yolu ilə bu və ya digər qanunun norması deyil, onun yerinə yetirilməsi prosesində meydana çıxan hüquq münasibətləri ekolojiləşdirilir.

Qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsinin ikinci metodunun məqsədi məzmununa ekoloji-hüquqi müddələri də daxil etməklə yeni hüquq normalarının və yaxud texniki-iqtisadi normativlərin yaradılması ilə səciyyəvidir. Göstərilən bu metod qanunvericiliyin ekolojiləşdirilməsinin əsas metodudur.

Ekolociləşdirmə üçün ən yaxşı olan sahələr aşağıdakılardır:

1. İnzibati qanunvericilik (təbii ehtiyatlardan istifadənin idarəçilik sistemi, onlar üzərində nəzarət və inzibati məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqi).
2. Cinayət qanunvericiliyi (ekoloji cinayətlərin tərkibi)
3. Mülki qanunvericilik (ziyan vurmada yaranan öhdəliklər).
4. Torpaq, su, meşə və yerin təkisi haqqında qanunvericilik
5. Beynəlxalq hüquq.

Ekoloji-hüquqi mexanizmin səmərəliliyi. Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ekoloji-hüquqi mexanizminin səmərəliliyi dedikdə, bu mexanizmin keyfiyyətinin mahiyyətə qiymətləndirilməsi başa düşülür.

Səmərəlilik nöqtəyi-nəzərdən ekoloji-hüquqi mexanizm özünün hərəkətinin üç mərhələsində tədqiq oluna bilər: statik, dinamik. nəticəvi.

Statik mərhələdə mexanizmin səmərəliyi təbii mühafizə normalarının tamlığından və sosial iqtisadi əsaslılığından asılıdır. Normanın tamlığı ictimai münasibətləri nizama salmaq üçün zəruri hüquqi materialların kifayət olmasını habelə hüquqi nizamasalında boşluğun olmamasını bildirir.

Boşluq-hüquqi normanın natamamlıq əlamətidir. O, obyektiv və subyektiv səbəblərdən irəli gəlir. Obyektiv səbəb: ictimai münasibətlərin durmadan inkişaf etməsi və hüququn ondan geri qalması. Subyektiv səbəb: qanunvericiliyin mükəmməl olmaması. Boşluq mexanizmini səmərəlilik dərəcəsinə müxtəlifcür təsir edir. Bu normativ-hüquqi materialın natamamlığının həcmindən asılıdır. Norma olmadıqda yeni qanunda mütləq boşluq olduqda, həmin boşluğu doldurmaq üçün digər təbii mühafizə münasibətlərini nizamlamaq zərurəti meydana çıxır. Belə olan halda aydın məsələdir ki, səmərəliliyin qiymətləndirilməsindən söhbət gedə bilməz. Yeni təbii mühafizə qanunvericiliyinin qəbul edilməsinə qədər ətraf təbii mühitin bir çox institutları belə vəziyyətdə olmuşdur. Nisbi boşluq zamanı ümumi ekoloji-hüquqi normanın olmasına baxmayaraq o, dəqiq və ya konkret olmur. həm də nəzərə almaq lazımdır ki, qanunvericilik, bəzən normanı

tam açıqlamır. Bunda da məqsəd qanunun ümumi norması çərçivəsində təşəbbus və müstəqilliyi məhdudlaşdırmamaqdır.

Göstərilən mərhələdə ekoloji-hüquq normalarının effektivliyinin digər şərtinə onun sosial iqtisadi və ekoloji əsaslığının tələbləri xidmət edir. Normaların tətbiqi üçün onların iqtisadi bazası olmalıdır. Onun iqtisadi xüsusiyyəti ekolojiyaya zdd olmamalıdır.

Dinamik mərhələdə təmiantlar qüvvəyə minir. Əgər öz ideyasından müəyyən xətt şəklində real məqsədlərə qədər normanın hərəkətini təsəvvür etsək onda burada birinci yerdə ekoloji-hüquqi normaların icrasının iqtisadi təminatları durmalıdır (maliyyə, maddi-texniki).

Dinamik mərhələdə normaların effektivliyinin ikinci şərti ekoloji-hüquqi mədəniyyətdir. Bu aktların altında kompleks ekoloji- hüquqi strukturlar cəmləşir-qanunların öyrənilməsi, qanunlara hörmət edilməsi. qanunları düzgün tətbiq etmə bacarığı. Ekoloci hüquq münasibətləri iştirakçılarının böyük əksəriyyəti təbiəti mühafizə qanunvecilik barədə ümumi anlayışa malikdirlər. Hazırkı dövrdə əhalinin kifayət qədər məlumatlandırılmaması göstərilən vəziyyəti daha da ağırlaşdırır.

Ekoloci qanunvericiliyi bilməmək, onun gələcək tətbiqinin qarşısını alır. Bu ilk növbədə səmərəliliyin mühüm ekoloji-hüquqi təmiantına ekoloji ekspertizaya aiddir. Ümumi və məcburi tələb qismində ekoloji ekspertizanı aparmaq təbiəti mühafizə tədbirləri sistemində çevrilişlər (dəyişikliklər) etməyə nadirdir. mSəmərəlilik amili kimi ekoloji ekspertiza ilk növbədə iki prinsipin mövcudluğu ilə diqqətə layiqdir. Bunların icrası ekoloji cəhətdən zərərli təsirlərin qarşısını alır. Ekspertizanın məcburiliyi onun mənbələrinin heç birr istisnalar olmadan bütün hüquqi və fiziki şəxslərə şamil edilməsinə imkan verir. Ekspertizanın ümumiliyi isə ətraf mühitə fəal təsir göstərməyə qadir olan materialların, məhsulların, ərzaqların, tullantıların keyfiyyətinin yoxlanması üçün əsas verir.

Yeni təbiəti mühafizə qanununun qəbulu ilə ekoloji hüquqi göstərişlərin səmərəlilik amilləri kateqoriyasına həyatda özünü doğrultmuş

aşkarlıq, ətraf mühitin mühafizəsində əhalinin, ictimai birliklərin iştirakı, Ətraf mühitin mühafizəsində təbiətdən istifadə edənlərin iqtisadi həvəsləndirilməsi və bu kimi amillər daxil edildi. Bu qanunun bir sıra maddələrində qeyd edilir ki. müəssisələr və qurğular yerləşdirilərkən ekoloji məsələlərin həllində əhalinin fikri hökmən nəzərə alınmalıdır.

Ekoloci-hüquqi mexanizmin təsirinin qiymətləndirilməsi. Ekoloci-hüquqi mexanizmin hərəkətinin üçüngü mərhələsi olan nəticəvi mərhələdə bu mexanizmin mərhələlərinin nəticələri analiz edilir. Bütün mexanizmin işinin nəticəsi konkret təsərrüfat fəaliyyətinin həllinə yönəlmiş hüquqi mexanizmin effektivliyinin səviyyəsindən asılıdır. Normada əks olunmuş məqsədlərə və təcrübədə onların həyata keçirilməsinin nəticələrinə müvafiqlik baxımından normaların nəticəliyi müsbət və mənfi ola bilər. Normanın nəticələri müsbətdirsə, deməli məqsədə nail olunmuşdur, mənfi halda isə məqsəd yerinə yetirilməmişdir.

Ətraf təbii mühitin keyfiyyət normativləri ekoloji-hüquq normalarının məqsədlərinin yerinə yetirilməsi kriteriyaları kimi çıxış edir. Onlar ətraf təbii mühitə və insanların səhhətinə zərərli maddələrin və hadisələrin yol verilən zərərli təsir göstəriciləridir. Onların sırasına kimyəvi, fiziki, bioloci təsirin icazə verilən həddi, eləcə də təbiət istifadəediciləri tərəfindən təbii ehtiyatların təbiətdən götürülməsinə, onların istehlakı və istifadəsinə qoyulan limit aiddir.

Əldə olunmuş nəticələrin ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinə müvafiqliyinin müəyyənləşdirilməsi üsulunu dövlət ekoloji ekspertizasi təşkil edir. Dövlət ekoloji ekspertizasi dövlət idarəçilik orqanlarının sərəncamı əsasında Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Lakin ekoloji-hüquqi mexanizmin nəticəliyi heç də həmişə onun səmərəliliyi ilə müşayiət olunmur. Buna uyğun təcrübədən misallar göstərmək olar: zərərli maddələrin tullantılarının yol verilən normanı

dəfələrlə aşmasına görə dərman məhsullarını istehsal edən zavodun bağlanması və xəstələrə həmin dərmanların çatışmaması.

Bu hal ekoloji-hüquqi mexanizmin nəticəliyini göstərsə, burada ekoloji hüquq normalarının sosial səmərəliliyi yoxdur. Çünki bir ziyanın ləğv edilməsi digərləri ilə əvəz edilir. Vəziyyətdən çıxmaq üçün bir neçə variant mövcuddur:

1. Maraqların alternativliyi. İqtisadi variantda ekolojiya, ekoloji variantda isə iqtisadiyyat, yəni insanların iqtisadi mənafeələrinə ziyan vurulmalıdır.

2. Maraqların uzlaşması. Burada sağlam ətraf mühitdə vətəndaşların ekoloji maraqları və onların zəruri maddi tələbatlarla təmin edilməsi əlaqələndirilməlidir.

3. Maraqların əvəz edilməsi. Müəssisələrin və digər təsir mənbələrinin ekoloji maraqları bu obyektin iqtisadi marağının üzvi tərkib hissəsi olmalı və ətraf təbii mühitin mühafizəsi vəzifəsi iqtisadi cəhətdən sərfəli işə çevrilməlidir.

Sual 2. Ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması: anlayışı, ümumi tələbləri, növləri

Anlayışı. Ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması Azərbaycan Respublikasının «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun mərkəzi ideyasıdır. Ekologiya hüququnun mexanizmində bu hüquq institutu xüsusi yer tutur. O, ekoloji münasibətlərin subyektlərinin hərəkətinin hüquqauyğun kriteriyalarını özündə cəmləşdirir və ekoloji-hüquqi göstərişlərin yerinə yetirilməsi effektivliyini müəyyən edir.

İnsanın ekoloji hüquqları, ekoloji ekspertizası, ekoloji hüquqi məsuliyyət və bu kimi bir sıra institutlar ətraf təbii mühitin keyfiyyət göstəricilərindən asılıdır.

Ətraf təbii mühitin keyfiyyəti barədə məlumatların formalaşmasında normativlərin rolu bircəhətli deyildir. Onlardan bəziləri ətraf mühitə qiymət

verir, digəriləri isə zərərli təsirin mənbələrini limitləşdirir. Göstərilən tənif bir qədər şərti xarakter daşıyır. Keyfiyyətin bütün normativləri ekoloji normativlərdir, çünki onlar sosial deyil, təbii mühitin keyfiyyətini təyin edir.

Ətraf təbii mühitin keyfiyyəti. onun ekoloji sisteminin elə bir halıdır ki. bu hal insanla təbiət arasında enerji və maddələr mübadiləsi prosesini daima və sabit (dəyişməz) şəkildə təmin edir və həyatı təkrar yaradır. təbiətin keyfiyyəti təbiət üçün zərərli maddələrdən özünü təmizləməsi və nizamlaması yolu ilə təmin edilir. Belə ki, təbii inkişaf prosesi tullantısız texnologiyaya əsaslanır. Yəni bir təbii prosədə yaranmış tullantı digər təbii proses üçün xammal rolunu oynayır. İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti bundan fərqli olaraq tullantılı texnologiya üzərində qurulmuşdur. Əyni bir təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində meydana çıxan tullantı digər təsərrüfat fəaliyyəti üçün xamamal olmur. Buna görə də insanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində təbiətə təsiri, onun yaşadığı mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması məsələsini meydana çıxarır.

Ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması özündə insan fəaliyyətinin ətraf təbii mühitə təsirinin yol verilən həddinin normalaşdırılmasını əks etdirir. Ətraf təbii mühitə təsir tədbirləri norma hesab edilir. Ətraf təbii mühitə təsirin yol verilən həddini müəyyən edən norma isə yol verilən hədd norması adlanır.

Təsir dedikdə, insanın öz maraqlarını həyata keçirməsi ilə əlaqədar ətraf təbii mühitdə fiziki, kimyəvi, bioloji dəyişikliklərin əmələ gətirilməsində ifadə olunan antropogen antropogen fəaliyyəti başa düşülür. Təbii mühitə mənfi təsirin ən geniş yayılmış növlərindən biri ətraf təbii mühitin çirkləndiriləsidir. Qanunuevriciliyin məzmunundan irəli gələrək çirkləndirmə dedikdə insanın antropogen fəaliyyəti nəticəsində ətraf təbii mühitin fiziki, kimyəvi bioloji dəyişdirilməsi başa düşülür, hansı ki, bu dəyişiklik insanın fiziki kimyəvi. bioloji dəyişdirilməsi başa düşülür. hansı ki, bu dəyişiklik insanın həyat və sağlamlığı, təbii ekoloji sistemi. heyvanlar və bitkilər aləminin vəziyyətinə ziyan vurmaq təhlükəsi yaradır.

Beləliklə, qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması dedikdə, insanın antropogen fəaliyyətinin ətraf təbii mühitə təsirinin yol verilən həddi normativləri başa düşülür.

Ümumi tələblər. Qanunuda öz əksini ətraf təbii mühitin keyfiyyət normalarının məzmununa olan ümumi təbələr aşağıdakılardır:

- əhalinin ekoloji təhlükəsizliyi;
- genetik fondun forumması (burada təkçə bitkilərin və heyvanların deyil, həm də insanların genetik fondunun qorunmasından söhbət gedir);
- təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafı üçün təbii şəraitdən səmərəli istifadənin təmin edilməsi.

Bu tələblərin son məqsədi ictimai inkişafın əsası kimi ekoloji və iqtisadi mənafeələrin elmi cəhətdən əsaslandırılmış uzlaşmasıdır.

Normativlərin əsasında üç göstərici durur:

- tibbi (insan sağlamlığı üçün təhlükə həddi);
- texnoloci (insana və onun yaşadığı mühitə müəyyən edilmiş təsir hədlərinin yerinə yetirilməsini təmin etməyə iqtisadiyyatın qadirliyi);
- elmi-texniki (bütün parametrlər üzrə elmi texniki vasitələrin təsir hədlərinə əməl edilməsinə nəzarət imkanı).

Keyfiyyət normativlərinin həddi, daha doğrusu çirklənmənin və tərəf təbii mühitə digər təsirin həddi bir qədər mübahisəlidir. bəziləri belə hesab edirlər ki, normativlər bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə kənd təsərrüfatının və sənayenin imkanlarına uyğun olmalı və geniş iqtisadi fəaliyyət üçün maneə yaratmamalıdır. Digəriləri isə iddia edirlər ki, ekoloji göstəricilər beynəlxalq səviyyədə möhkəmləndirilməlidir. Qanunuda orta mövqe öz əksini tapmışdır. Əlbəttə, bu çox düzgün mövqedir. Belə ki, iqtisadiyyatın arxasınca getməmək, onun bu günkü imkanları ilə uyğunlaşmamaq ekoloji böhranı dərinləşdirir və getdikcə ətraf təbii mühitin dağıdılmasına (deqradasiyasına) gətirib çıxarır. Digər tərəfdən iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərdə mövcud olan normativləri bu gün bizdə tətbiq etmək olmaz. Çünki bizim iqtisadiyyat buna hazır deyil. Buna görə də

məsələni qarşılıqlı güzəşt əsasında həll etmək lazımdır. Hansı ki, bu güzəşt ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində və tərəf təbii mühitin mühafizəsinin yaxşılaşdırılmasında təsərrüfat subyektləri üçün iqtisadi və inzibati – hüquqi stimullar yaratmalıdır. Bu stimullar təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadi mexanizmini və ətraf təbii mühitin keyfiyyət normalarını təmin edir.

Keyfiyyət normativləri hüquq normaları sırasına daxil deyil. Bunlar texniki və yaxud texniki-iqtisadi normalardır. Onlar özü-özlüyündə hüquqi gücə malik deyildir. Bu normalar elmi tövsiyələr, metodik işləmələr şəkilində əksər nazirliklər, idarələr və elmi-tədqiqat müəssisələrində vardır. Onlar bu və ya digər məsələni həll etmək üçün köməkçi vasitə kimi çıxış edir ki, onlara riayət etmək mütləq deyildir. Normativlər o vaxt hüquqi qüvvəyə malik olur ki, onlar səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təsdiq edilmiş olsun. Ətraf mühitin keyfiyyət normativləri üçün belə orqan qanunvericiliyə müvafiq olaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Respublika-epitemiologiya və gigiyena mərkəzidir.

Ekoloji normativlərin növləri. Ətraf təbii mühitin keyfiyyət normativləri üç qrupa bölünür.

Birinci qrupu sanitariya gigiyenik normativlər təşkil edir. Onlara zərərli maddələrin yonsentrasiasının yol verilən həddi (kimyəvi, fiziki, bioloji təsir və s.) normativləri, radiasiya səviyyəsinin yol verilən həddi normativləri və s. Bu normativlərin məqsədi insan sağlamlığı ilə əlaqədar təbii mühitin keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etməkdir. Bu, tərəf təbii mühitin keyfiyyət normativlərinin müəyyən qədər işlənilmiş hissəsidir.

İkinci qrup keyfiyyət normativlərini istehsalat-təsərrüfat normativləri təşkil edir. Bu qrupun əsasında zərərli tullantıların yol verilən həddi normativləri durur. Onlar zərərli təsir mənbələrinin fəaliyyətini məhdudlaşdırmaqla həmin mənbələr üçün tələbləri müəyyən edir. Göstərilən normativlərin sırasına ətraf təbii mühitin və insanların sağlamlığının mühafizəsi məqsədilə mənbələrə (hərəkətdə olan nəqliyyat vasitələri, stasionarlar-zavod, fabrik və s.) təqdim olunan digər tələbləri də

aid etmək olar. Buna görə də bu keieqoriyaya məzmununda ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ekoloji tələbləri olan texnologi. tikinti və şəhər tikmə qaydalarını aid etmək olar.

Üçüncü qrup normativlərə özündə birinci və ikinci əlamətlərini birləşdirən kompleks normativlər aiddir. Məsələn, ətraf mühitin yol verilən hədd normativləri, mühafizə və sanitariya zona normativləri və s.

Sual 3. Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadi mexanizmi

Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin iqtisadi mexanizminin anlayışı və tərkibi. İqtisadi və ekoloji qarşılıqlı ətraf təbii mühitin mühafizəsinin mühüm problemlərindən biridir. SSRİ dövründə bu məsələni cinayət və inzibati cəza tədbirləri. məhdudiyətlər, qadağalar əsasında inzibati-hüquqi təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsi yolu ilə həll etməyə çalışmışdır.

İnzibati-hüquqi təsir hakimiyyət və tabeçilik münasibətlərindən irəli gələn halda, iqtisadi mexanizm real məqsədə çatmaq üçün icraçının maddi mülklərinə əsaslanır. İqtisadi mexanizmin tərkibinə daimi fəaliyyət göstərən institutlarla yanaşı (hansı ki, bu institutlarsız o fəaliyyət göstərə bilməz) əsasında keçid münasibətləri duran bazar münasibətləri duran bazar münasibətləri kimi institutlar da daxildir.

Birinci qrup institutlara aşağıdakılar aiddir: təbiət kadastrları, maliyyə və maddi-texniki təminat tədbirləri. təbii ehtiyatlardan istifadənin pulu olması ətraf mühitin çirkləndirilməsi üçün ödənişlər, vergi qoyulması, vergi qoyulmasından azad etmə.

İkinci qrup institutlar yeni iqtisadi həvəsləndirmə institutlarıdır: ekoloji sığorta, ekoloji cəhətdən təmiz məhsullara həvəsləndirici qiymətlərin qoyulması (yəni qiymətinin yuxarı olması) və yaxud əksinə ekoloji cəhətdən təmiz olmayan məhsulların qiymətlərinin aşağı salınması, ekoloji xidmət bankının formalaşması, müqavilə münasibətlərinin təkmilləşməsi.

Təbiət kadastrları. Təbiət istifadəçilərinin tərkibi və kateqoriyaları, eləcə də təbii ehtiyatların kəmiyyəti və keyfiyyətini xarakterizə edən iqtisadi, ekoloji, təşkilati və texniki göstəricilər barədə məlumatların toplusu təbii ehtiyatların kadastrı adlanır.

Vahid təbii ehtiyat kadastrı yoxdur. Kadastr təbii ehtiyat növünə uyğun olaraq tərtib edilir.

Torpaq kadastrı. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsinə uyğun olaraq (mad.41) torpaq kadastrı özündə aşağıdakı məlumatların sistemini cəmləşdirir: torpaqların miqdarı, ayrı-ayrı kateqoriyalar üzrə torpaqların bölüşdürülməsi, torpaqların keyfiyyət tərkibi istifadə üzrə torpaqların bölüşdürülməsi, torpaqların keyfiyyət tərkibi istifadə üzrə torpaqların bölüşdürülməsi, torpağın mülkiyyətçiləri, sahibləri, istifadəçiləri, icarəçilər.

Torpaqların kadastr qiymət göstəriciləri torpaqlardan istifadənin planlaşdırılması məqsədyönlü təyinat üzrə bölüşdürülməsi, onların təqdim edilməsi və ya alınması, torpağa görə ödəncələrin müəyyən edilməsi zamanı torpaqlardan səmərəli istifadə dərəcəsinin qiymətləndirilməsi üçün tətbiq edilir.

Faydalı qazıntılar kadastrı. Azərbaycan Respublikasının «Yerin Təki haqqında» Qanununun 33-cü maddəsinə əsasən faydalı qazıntı yataqlarının və təzahürlərinin dövlət kadastrı, hər bir yataq üzrə əsas və yanakı faydalı

qazıntı ehtiyatlarının kəmiyyətini və keyfiyyətini, onlarda olan komponentlərin miqdarını, yataqların işlənməsinin dağ-mədən-texniki, hidrogeoloji, ekoloji şəraitini və geoloji – iqtisadi qiymətləndirilməsini səciyyələndirən məlumatları, eləcə də hər bir faydalı qazıntı təzahürünə dair məlumatları özündə birləşdirməlidir.

Dövlət kadastrı faydalı qazıntı yataqlarının kompleks istifadəsi, onların işlənməsi ilə əlaqədar infrastrukturun səmərəli inkişafı və yerləşdirilməsi məqsədi ilə aparılır.

Faydalı qazıntı ehtiyatlarının dövlət balansı və faydalı qazıntı yataqlarının və təzahürlərinin dövlət kadastrı yerin təkinin geoloji öyrənilməsi və faydalı qazıntı yataqlarının istismarı ilə məşğul olan təşkilat və müəssisələrin dövlət geoloji informasiya fonduna təqdim edilmiş hesabatlar əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən tərtib edilir və aparılır.

Meşə kadastrı. Azərbaycan Respublikasının Meşə Məcəlləsinin 39-cu maddəsində deyilir ki, meşələrin dövlət kadastrı meşə fondunun qeydiyyatı, onun ekoloji iqtisadi, kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən qiymətləndirilməsidir.

Dövlət meşə kadastrı meşə təsərrüfatının idarə edilməsində, onun təşkililində və meşə fondundan istifadə ilə əlaqədar olmayan məqsədlər üçün meşə torpaqlarının qeyri- meşə torpaqlarına keçirilməsinə və meşə fondu torpaqlarının geri alınmasında, meşə fondundan torpaqların geri alınmasında, meşə fondundan istifadə üçün ödəmələrin miqdarının müəyyən edilməsində, meşə fondundan istifadə üçün ödəmələrin miqdarının müəyyən edilməsində, meşə istifadəçilərinin və meşə təsərrüfatı aparın şəxslərin təsərrüfat fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Dövlət meşə kadastr göstəricilərinin siyahısı və meşələrin iqtisadi qiymətləndirilməsinin metodikssı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Dövlət su kadastrı. Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsinin 26-cı maddəsinə əsasən. dövlət su kadastrı s obyektləri, su ehtiyatları, su obyektlərindən istifadə və su obyektləri istifadəçiləri barədə məlumatların məcmusudur. Dövlət su kadastrı Azərbaycan Respublikasında vahid sistem üzrə aparılır və sulların dövlət uçotu məlumatlarına əsaslanır.

Su obyektlərinin istifadəçiləri tərəfindən dövlət su kadastrına daxil edilməli olan məlumatların müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına təqdim edilməsi məcburidir.

Dövlət su kadastrının məlumatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının qərar qəbul etməsi üçün əsasdır.

Dövlət su kadastrı müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada aparılır.

Təbii ehtiyatların pulu olması. Bazar islahatı ilə bağlı ekoloji münasibətlərin dəyişməsi torpaqdan və digər təbii ehtiyatlardan istifadənin pulu olmasına gətirib çıxartdı. Təbii ehtiyatlardan istifadə üçün haqqın müəyyən edilməsi torpaq və digər təbii ehtiyatlar üzərində dövlətin müstəsna mülkiyyətinin ləğv edilməsindən, torpağın və digər təbii ehtiyatların alqı-satqı və digər mülki-hüquqi əqdlərin obyektı olmasından sonra mümkün oldu.

Təbii ehtiyatlardan istifadənin pulu olması iki məqsəd daşıyır: birinci-torpaqdan və digər təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsində istehsalçı maraqlı olur. ikinci-təbii ehtiyatların qorunması və təkrar istehsalında maddi maraq oyanır.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda təbii ehtiyatlardan istifadənin pulu olmasına dair düzünə göstəriş vardır. Qanunun 24-cü maddəsində qeyd edilir: «Ətraf mühitin çirkləndirilməsinə. istehsalat və məişət tullantılarının yerləşdirilməsində, habelə təbii resurslardan istifadəyə görə ödənişlər qanunvericiliklə

müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə təbiətdən istifadəçi olan müəssisələrdən, təşkilatlardan və vətəndaşlardan alınır»

Ətraf mühitin müəyyən edilmiş limitlərdən artıq çirkləndirilməsinə görə cərimələr qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə alınır.

Təbii ehtiyatlardan istifadəyə və ətraf mühitin çirkləndirilməyə görə haqq ödənilməsi təbiət istifadəçilərini təbiəti mühafizə təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və onların qənaətlə işlədilməsi tədbirlərini yerinə yetirmək zərurətindən, habelə təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində ətraf təbii mühitə dəymiş zərərri ödəməkdən azad etmir.

Ekoloci fondlar. «Ətraf təbii mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 27-ci maddəsində deyilir: «Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə əonddlar ətraf mühitin mühafizəsində təxirəsalınmaz tədbirlərin, ona vurulan zərərin aradan qaldırılmasının və kompensasiya verilməsinin, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində başqa tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün yaradılır. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət və ictimai fondlar yaradıla bilər. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət və ictimai fondlar yaradıla bilər. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondu təbiətdən istifadəyə görə ödəncələr, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə alınan cərimələr, qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada müsadirə edilən ovçuluq və balıqçılıq alətlərinin və qeyri-qanununi əldə edilən məhsulların satışından daxil olan vəsaitlər, qrantlar, könüllü ianələr, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan başqa daxilolmalar hesabına təşkil edilir»

Qanunun 28-ci maddəsinə əsasən ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondunun vəsaitləri aşağıdakı tədbirlər üçün istifadə edilir:

1) elmi tədqiqat işlərinə. resursqənaətedici və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə;

2) təbiətdən istifadəçilər tərəfindən həyata keçirilən təbiətin mühafizəsi obyektlərinin tikintisinin və yenidən qurulmasının maliyyələşdirilməsinə;

3) ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində dəymiş ziyanın bərpası sahəsində həyata keçirilən tədbirlərə;

4) çirklənmə və başqa mənfi təsirlər nəticəsində vətəndaşların sağlamlığına və ətraf mühitə vurulmuş zərərin bərpasına görə onlara müəyyən edilmiş kompensasiyasının verilməsinə;

5) ətraf mühitin pozulmuş ekoloji tarazlığının bərpasına, proqramların, layihələrin, normativ-metodik sənədlərin işlənməsinə və həyata keçirilməsinə;

6) ekoloji tərbiyə təhsilə;

7) xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin mühafizəsinə;

8) nadir və nəsili kəsilməkdə olan fauna və flora növlərinin mühafizəsinə və bərpasına;

9) ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət orqanlarının maddi-texniki baxzasının yaradılmasına və inkişafına;

10) ətraf mühitin dövlət monitorinqinin təşkili və keçirilməsinə;

11) ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində çalışan mütəxəssislərin həvəsləndirilməsi məqsədilə onların maddi stimullaşdırılmasına.

Maddənin 2-ci bəndinə əsasən ətraf mühitin mühafizəsi fondlarının vasitələrinin ətraf mühitin mühafizəsi ilə aidiyyəti olmayan məqsədlərə xərclənməsi qadağandır.

Azərbaycan Respublikasının təbiəti mühafizə fondunun yaradılması və ondan istifadə olunması qaydası fondun əsasnaməsində müəyyən edilir. Bununla yanaşı ətraf təbii mühiti mühafizənin və təbiətdən istifadənin ictimai fondları da yaradıla bilər. Adı çəkilən qanunun 29-cu maddəsində qeyd edilir ki, «ətraf mühitin mühafizəsinin ictimai fondları ictimai birliklərin vəsaiti, qrantlar, fiziki və hüquqi şəxslərin könüllü ianələri, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan başqa daxil

olmalar hesabına təşkil edilir». Bu fondlar ictimai birliklər tərəfindən yaradılır, ətraf mühitin mühafizəsin, təbiətdən səmərəli və kompleks istifadə ilə əlaqədar işlərə və tədbirlərə sərf olunur. İctimai fondların yaradılması, onların vəsaitlərinin formalaşması və xərclənməsi qaydaları qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq ictimai birliklərin təsdiq etdikləri əsasnamələrdə (nizamnamələrdə) müəyyən edilir. Bu fondlarda yığılmış vəsait əsas etibarlı ilə ətraf təbii mühiti mühafizə, təbiətdən səmərəli və kompleks istifadə məqsədinə sərf olunur.

Azərbaycan Respublikasında təbiəti mühafizə tədbirlərini maliyyələşdirmək, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması işlərini həvəsləndirmək üçün başqa fondlar da yaradıla bilər.

Ümumiyyətlə ekoloji fondların vəsaitdən təbiətin mühafizəsi ilə bağlı olan bütün digər sahələrə də xərclənə bilər. Bu fondun vəsaitindən təbiəti mühafizə məqsədi ilə bağlı olmayan fəaliyyətə sərf edilməsi qadağan edilir.

Sual 4 . Ekoloci nəzarət və ekoloji ekspertiza

Nəzarət ekoloji münasibətlərin nizama salınmasının inzibati metodlarında zəruri hissədir. Təbiətdən istifadənin idarəçiliyinin iqtisadi mexanizminin inkişafı zamanı nəzarətin rolu nəzərə çarparaq dərəcədə zəifləyir. Lakin ətraf mühitin mühafizəsində nəzarət fəaliyyətinin xüsusi bölməsi kimi ekoloji ekspertizanın rolu artır. Bu vəziyyət adı çəkilən institutlara bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə baxılmasını tələb edir.

Ekoloci nəzarətin anlayışı, formaları və sistemi. Ekoloci nəzarət dövlətin ekoloji funksiyalarının təzahurlərindən biridir. Bununla yanaşı o ekoloji-hüquq normalarının həyata keçirilməsi mexanizminin əsas hissəsidir. Ümumiyyətlə, ekoloji nəzarət dedikdə, bütün təsərrüfat subyektləri tərəfindən ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ekoloji tələblərinə və əhalinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə riayət edilməsinin yoxlanılması başa düşülür.

Ekoloci təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə riayət edilməsinin yoxlanılması başa düşülür.

Ekoloci nəzarətin məqsədi xəbərdarlıq və hüquq pozmaların aradan qaldırılması yolu ilə təbii mühitin mühafizəsidir. Nəzarətin formaları aşağıdakılardır: 1) məlumatverici, 2) xəbərdaredici, 3) məcburedici.

Məlumatverici nəzarət – xəbərdaredici və məcburedici tədbirlərin görülməsi məqsədi ilə müvafiq dövlət orqanlarına vermək üçün zəruri ekoloji məlumatların toplanmasında və üsulişdirilməsində ifadə olunur.

Xəbərdaredici nəzarət – qanunlara riayət edilməsi və tərəf təbii mühitin mühafizəsi məqsədi ilə zəruri tədbirlərin yerinə yetirilməsi nəticəsində meydana çıxacaq zərərli təsirlərin əmələ gəlməsinin qarşısının alınmasına yönəlib.

Nəzarətin məcburedici forması isə vəzifəsindən irəli gələrək ətraf təbii mühitin və onun ayrı-ayrı obyektlərinin mühafizəsi üzrə tədbirləri yerinə yetirməyən təqsirli şəxslərə dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiq olunmasında ifadə olunur.

Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə sahəsində nəzarətin vəzifələri ətraf təbii mühitin vəziyyətin, təsərrüfat fəaliyyətinin və digər fəaliyyətin təsiri ilə onun dəyişməsinə, təbiətə təsirin və ətraf təbii mühitdən təbii ehtiyatların görülməsi həcmi müşahidə edib öyrənmək, həmçinin təbiətin mühafizəsinə, ekologiyanın sağlamlaşdırılmasına, təbii ehtiyatların səmərəli işlədilməsinə, bərpasına və artırılmasına dair planların və tədbirlərin yerinə yetirilməsini, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin tələblərinə və ətraf təbii mühitin keyfiyyət normativlərinə əməl olunmasını yoxlamaqdır.

Ekoloci nəzarətin həyata keçirilməsi metodları nəzarət obyektlərinin vəziyyətinə müşahidədə, qanunvericiliyə riayət edilməsində, ətraf təbii mühitin və onun obyektlərinin mühafizəsi sahəsində zəruri tədbirlərin yerinə yetirilməsi üzrə yoxlamaların aparılmasında, ətraf mühitin və onun obyektlərinin mühafizəsi üzrə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyi barədə təsərrüfat sübyektlərinin xəbərdar edilməsində, ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətin qarşısının alınmasında (məhdudiyyətlər qoymaqla, dayandırmaqla və s.0 , təbiətdən istifadəyə icazənin verilməsində (zərərli tullantıların basdırılması), ətraf təbii mühitin keyfiyyət normativlərinin və ətraf mühitə zərərli təsir limitinin müəyyən edilməsində, qanunun pozulmasına görə ayrı-ayrı şəxslərin inzibati və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsində təzahür edir.

Ekoloci nəzarətin obyektində aşağıdakılar çıxış edir: ətraf təbii mühiti, onun ayrı-ayrı obyektlərinin vəziyyəti və təsərrüfatın inkişafı təsiri altında onun dəyişməsi dərəcəsi; ətraf təbii mühitin və onun obyektlərinin mühafizəsi üzrə məcburi tədbirlərin yerinə yetirilməsi; təbiəti mühafizə qanunvericiliyinə riayət olunması.

Ekoloji nəzarət sistemi. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 70-ci maddəsində qeyd edilir ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində nəzarət təsərrüfat və baqşqa fəaliyyətlərin təsiri nəticəsində ətraf mühitin dəyişməsinin müşahidə edilməsi, onun sağlamlaşdırılması və mühafizəsi, təbii resursların bərpası və səmərəli istifadəsi, keyfiyyət normativlərinin və ekoloji tələblərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət, müəssisə (istehsalat) və ictimai nəzarət həyata keçirilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətini müvafiq icra hakimiyyəti orqanları həyata keçirilər. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətini həyata keçirən vəzifəli şəxslərin hüquqları yuxarıda adı çəkilən qanununun 71-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində müəssisə (istehsalat) nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilən əsasnamələrə uyğun həyata keçirilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai nəzarət təbiətdən istifadəsilərlə müvafiq icra şhakimiyyəti orqanları arasında müqavilələr üzrə ictimai birliklər tərəfindən onların təşəbbusu ilə həyata keçirilir. İctimai nəzarətin artırılması qaydaları ictimai birliklər tərəfindən onların nizamnaməsinə uyğun müəyyən edilir (mad. 72).

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ictimai nəzarət təbiətdən istifadəsilərlə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları arasında müqavilələr üzrə ictimai birliklər tərəfindən onların təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. İctimai nəzarətin aparılması qaydaları ictimai birliklər tərəfindən onların nizamnaməsinə uyğun müəyyən edilir (mad.73).

Öz mahiyyəti etibarə ilə ekoloji informasiyaların yığılması və verilməsi ilə məhdudlaşan ekoloji monitorinqdən fərqli olaraq, dövlət ekoloji nəzarəti özünü dövlət inzibati idarəçilik fəaliyyətinin bir növü kimi göstərir. Onun əsas məqsədi bütün təsərrüfat sübyektləri və vətəndaşlar tərəfindən

qanunvericiliyin ekoloji tələblərinin və ətraf təbii mühitin keyfiyyət normativlərinin təmin edilməsidir.

Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqsistemi yaradılır və fəaliyyət göstərir. Ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqi ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadənin idarə olunmasını, ona nəzarəti təmin edir, müvafiq məlumat bankları və informasiya sistemlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Dövlət monitorinqi aşağıdakıları əhatə edir:

1) ətraf mühitin və təbii ehtiyatların vəziyyəti və onlara antropogen təsir edən mənbələrin üzərində müşahidələr;

2) ekzogen proseslərin yayılması, inkişafı və dinamikasını öyrənmək üçün müşahidələr;

3) ərazilərin sismik fəallığını öyrənmək və zəlzələlərin proqnozunu vermək üçün müşahidələr;

4) müşahidə obyektlərinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və onların ilkin şəraitə nəzərən dəyişməsinin araşdırılması.

Ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqinin aparılması qaydaları Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq olunmuş əsasnamə ilə müəyyən edilir.

Hüquqi şəxslər (təbiətdən istifadəçilər) ətraf mühitin müəssisə (istehsalat) monitorini, onların həyata keçirildiyi ekoloji cəhətdən təhlükə törədə bilən təsərrüfat fəaliyyətini ətraf mühitə təsirinin uçotunu və hesabatını aparmağa borcludurlar. Müəssisə (istehsalat) monitorinqinin göstəriciləri barədə hesabat ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına, onlarla razılaşdırılmış müddətlərdə təqdim edilir.

Ətraf mühitin mühafizəsinin maksimum təşkili üçün bu sahədə standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma həyata keçirilir. «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində standartlaşdırma və

sertifikatlaşdırma obyektlərinə ekoloji təhlükəsizlik, əhalinin həyat və sağlamlığına, təbii resursların bərpasına və səmərəli istifadəsinə təhlükə yarada biləcək, Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan və ya onun ərazisinə gətirilən məhsullar (işlər, xidmətlər) və texnologiyalar aid edilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının standartları və texniki tələbləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçirilərək təsdiq edildikdən sonra tətbiq edilir. Respublikada mövcud olan standartların və texniki tələblərin pozulması ilə məhsulların (məlumatların) işlənməsi, hazırlanması, təchiz edilməsi (satışı), saxlanması, nəql edilməsi (daşınması), istifadəsi (istismarı) və təmiri, işlərin və xidmətlərin yerinə yetirilməsi qadağan edilir.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində məhsulların, işlərin, xidmətlərin və fəaliyyətlərin standartların standartlara və texniki tələblərə uyğununun müəyyən edilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada sertifikatlaşdırma həyata keçirilir. Məcburi sertifikatlaşdırılmalı olan məhsulların (işlərin, xidmətlərin müvafiq sertifikatı olmadıqda, onların istehsalı (yerinə yetirilməsi) qadağan edilir.

Ekoloci ekspertiza. Ekoloc ekspertiza ekoloji nəzarətin bir növüdür. O, ekoloji – hüquqi mexanizmin ümumi sistemində ekoloji-hüquqi göstərişlərin yerinə yetirilməsinin təminatçısı kimi çıxış edir. Digər təminatlardan fərqli olaraq (cari nəzarət, nəticəyə görə cavabdehlik və s.) o xəbərdarlıq xarakteri daşıyır və ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətdən əvvəl həyata keçirilir.

«Ekspertiza» sözü latın mənşəli olub mənası «təcrübəli» deməkdir. Bu ifadə altında isə həlli elmi, texniki, incəsənət və digər sahələrdə xüsusi biliklər tələb edən məsələlərin mütəxəssis (ekspert) tərəfindən tədqiqi başa düşülməlidir.

Dövlət ekoloji ekspertizası ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Ekoloci ekspertiza təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə ola bilən mənfi təsirini və onlarla biğlv nəticələrin aşkar edilməsi, qarşısının alınması və proqnozlaşdırılması məqsədilə ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinə və ekoloji tələblərə uyğunluğunun müəyyən edilməsindən ibarətdir. Respublikada ekoloji ekspertizanı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, eləcə cə ictimai təşkilatlar həyüata keçirilər. Dövlət ekoloji ekspertzasının aparılması qaydaları qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir. Dövlət ekoloji ekspertizasına aid edilən obyektlər barədə ekspetrin müsbət rəyi olmadan sənaye və ərzaq məhsullarının istehsalı, işlərin xidmətlərin yerinə yetirilməsi və ya Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsi qadağan edilir. Ekoloci ekspertizanın rəyi rəsmi sənddir və onun icrası məcburidir. Ekspert rəyinin pozulduğu halda məhkəmədə iddia qaldırıla bilər.

Adı çəkilən qanunu 52-ci maddəsinə əsasən Dövlət ekoloji ekspertizasının vəzifələri aşağıdakılardır:

-nəzərdə tutulan və həyata keçirilən, ətraf təbii mühitin vəziyyətinə və əhalinin sağlamlığına hazırda və ya gələcəkdə bilavasitə və ya dolayısı ilə təsir göstərə biləcək təsərrüfat fəaliyyətinin və başqa fəaliyyətin ekoloji təhlükəlilik səviyyəsini müəyyən etmək;

- layihələşdirilən təsərrüfat fəaliyyətinin və başqa fəaliyyətin ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin tələblərinə, gigiyena-sanitariya normalarına və qaydalarına uyğunluğunu qiymətləndirmək;

-nəzərdə tutulan ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərin keyfiyyəti normativlərinin nə dərəcədə əsaslı olduğunu müəyyənləşdirmək.

Ekoloci ekspertizanın məqsədi ictimaiyyətin ekoloji təhlükəsizliyi, əhalinin sağlamlığı və ətraf təbii mühitin mühafizəsi üçün zəruri tədbirlər və ətraf mühitə mənfi təsir göstərə biləcək təsadüfi qərarlar qəbul olunmasını qarşısını almaqdır.

Bu qayda olaraq ekoloji ekspertizanı komissiya həyata keçirir. Bununla yanaşı bir nəfər də ekoloji ekspertiza keçirə bilər.

Ekspertizanın yerinə yetirilməsinin mərhələləri:

- materialların yığılması;
- materialların baxılması;
- materialların qiymətləndirilməsi;
- rəyin tərtib edilməsi;
- qərarın yerinə yetirilməsinə nəzarət.

Prinsiplər. Ekoloji ekspertizanın əsasları «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun 53-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplər aşağıdakıları rəhbər tutur.

1. Beynəlxalq-hüquqi öhdəlikləri;
2. Qanunçuluq, elmi əsaslıq, aşkarlıq prinsipləri, ekoloji, sosial, mühəndis-texnologi, texniki, arxitektura planlaşdırma, iqtisadi və başqa qiymətlərin inteqrasiyası prinsipləri;
3. Təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin kompleks sosial-ekoloji- iqtisadi qiymətləndirilməsinin nəticələri;
4. Bütün insanların sağlamlığı və rifahı üçün əlverişli ətraf mühitə malik olmaq hüququnu;
5. İndiki və gələcək nəsillərin mənafeyi naminə ekoloji tarazlığın, genofondun və canlı təbiətin rəngarəngliyinin qorunub saxlanmasını təmin etmək zərurətini;
6. Təbiətdən tənzimlənməyən istifadənin potensial təhlükəsi prezumpsiyasını;
7. Qəzaların baş verməməsinin mümkünlüyünü;
8. Ətraf mühitin qorunub saxlanmasının cəmiyyətin inkişafının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilməsini

Qanuna əsasən bütün layihələr və proqramlar dövlət ekoloji ekspertizanın müsbət rəyindən sonra maliyyələşdirilir və yalnız bundan sonra faktiki olaraq layihə və proqram üzrə işlər həyata keçirilir. İkinci ekspertizanın rəyində öz əksini tapan işlərin yerinə yetirilməsinin məcburiliyi.

Elmi əsaslıq prinsipi. Ekoloci ekspertizanın bütün nəticələri, insanın həyat və sağlamlığına, insanın sağlam ətraf təbii mühitdə yaşamaq hüquqlarına real təminat verən ətraf təbii mühitin mühafizəsinin prinsiplərinə, ekoloji və iqtisadi maraqların elmi cəhətdən əsaslandırılmış uzlaşmasına uyğun olmalıdır.

Aşkarlıq prinsipi. Ətraf mühitin mühafizəsi orqanlarının bilavasitə vəzifəsindən irəli gələrək onlar əhalini daima ekoloji informasiya ilə təmin etməlidirlər.

Ekoloci informasiyanın aşkarlığı ekoloci ekspertizanın aparılmasında ictimaiyyətin iştirakı ilə sıx bağlıdır. İctimaiyyətin iştirakının formalar müxtəlifdir: ekoloji cəhətdən zərərli obyektlərdə ekoloji ekspertizanın aparılmasında vətəndaşların və ictimai birliklərin təkliflərinə baxılması; ekspert komissiyasının tərkibinə ictimaiyyət nümayəndəsinin daxil edilməsi; ekoloji ekspertizanın nəticələri ilə əhalinin və ictimai birliklərin tanış edilməsi; referendumun keçirilməsi.

Obyektləri və subyektləri. Qanuna əsasən Dövlət ekoloji ekspertizasının obyektləri aşağıdakılardır (mad. 54):

1) ölkə və iqtisadiyat sahələri üzrə məhsuldar qüvvələrin inkişafına və yerləşdirilməsinə dair dövlət və yerli proqramların layihələri;

2) iqtisadiyyat obyektlərinin və komplekslərinin tikintisinin (yenidən qurulmasının, genişləndirilməsinin, yeni texnika ilə təchiz edilməsinin) və ləğv olunmasının texniki-iqtisadi əsaslandırılmaları (hesablamaları) layihələri, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) sənədləri;

3) Yeni texnikanın, texnologiyanın, materialların və maddələrin yaradılmasına, o cümlədən başqa ölkələrdən idxal edilməsinə dair sənədlər;

4) Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında təlimat-metodik və normativ - texniki sənədlərin layihələri;

5) Təsərrüfat fəaliyyəti və ya fəvqəladı vəziyyət nəticəsində yaranmış ekoloji şərait;

6) Regionda ayrı-ayrı təbiət obyektlərində və komplekslərində (ekosistemdə) ekoloji şərait;

7) Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən təbii resurslardan istifadəni nəzərdə tutan müqavilə lahiyələrinin ekoloji bölmələri.

Dövlət ekoloji ekspertizasının sübyektləri iki üç tərəf çıxış edir: sifarişçi, işi yerinə yetirən, istehlakçı.

Sifarişçi qismində Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi çıxış edir. İş yerinə yetirən qismində ekoloji ekspertiza üzrə məsələnin icraçısı çıxış edir. Bu qismdə elmi-tədqiqat institutu və ya bu kimi digər müəssisələr, yaxud səlahiyyətli orqan tərəfindən seçilmiş və təsdiq edilmiş müstəqil komissiyalar çıxış edir.

İctimai münasibətlərin bu sistemə istehlakçı qismində ekspert tədqiqatının predmeti olan obyektlər, idarələr, müəssisələr və təşkilatlar çıxış edir.

Ekoloci-ekspert prosesi. Ekorloci-ekspert prosesi özündə beş mərhələni cəmləşdirir: 1) ekspertizanın təyin edilməsi; 2) informasiyanın yığılması, ümumiləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi; 3) rəyin qabaqcadan formalaşdırılması və ictimaiyyətin onunla tanış edilməsi; 4) ekspert rəyinin təqdim edilməsi və səlahiyyətli orqanın rəhbəri tərəfindən onun təsdiq olunması; 5) mübahisələrin həlli

Ekspertizanın təyin edilməsi onun növündən asılıdır. Dövlət ekoloji ekspertizası ətraf təbii mühitin mühafizəsin sahəsində dövlətin xüsusi səlahiyyətli orqanı tərəfindən təyin edilir. Hazırkı dövrdə bu orqan qismində Ekologiya və təbii Sərvətlər Nazirliyi çıxış edir.

Ekspertizanın təyin edilməsi. Ekspert fəaliyyətinin xarakterindən və həcmindən asılı olaraq ekspertizanın keçirilməsi ekspert komissiyasına (komissiyanın tərkibi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilir), yaxud elmi-tədqiqat institutuna həvalə edilir (o cümlədən ixtisasa uyğun olaraq Ali tədris müəssisələrinə).

Yerinə yetiriləcək işin həcmindən və keyfiyyətindən irəli gələrək ekspertiza ayrı-ayrı mütəxəssislərə də həvalə edilə bilər.

İctimai və elmi ekspertizanın təşkili və aparılması üçün müəyyən edilmiş qayda yoxdur. Bu növ ekspert yoxlamaları ictimai birliklərin, institutların, ayrı-ayrı kafedraların yaxud alimlərin ǧtəşəbbüsünə əsasən keçirilir. Belə ekspertizaların keçirilməsinin nəticələri zəmanət xarakterini daşıyır.

Ekspert komissiyasının qarşısında duran əsas məsələ informasiyanın yığılması, ümumiləşdirilməsi və qiymətləndirilməsidir. Bir sıra ekspertiza obyektləri üzrə bu cür ekoloji məlumatların təqdim edilməsi istehlakçıların vəzifəsi hesab olunur.

Ərizə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsinin qarantı haqqında sənəddir. Bu sənəddə iki hal mütləq öz əksini tapmalıdır: ekoloji riskin dərəcəsini nəzərə almaqla ətraf təbii mühitə təsirin nəticələri: ətraf təbii mühitin (ayrı-ayrı obyektlərin) təkrar istehsalı və satımlaşdırılması. Bu sənədin elmi əsaslığının düzgünlüyünün yoxlanılması ekspertlərin qarşısında duran əsas məsələdir.

Ekspert komissiyası tərəfindən hazırlanmış rəy əhalinin, ictimai birliklərin və bundan maraqlı olanların nəzərinə çatdırılmalıdır.

Ekoloji ekspertiza üzrə ekspert komissiyasının rəyi səlahiyyətli dövlət orqanını rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir. Ekspert komissiyasının ümumi qiymətləndiriləmsi ilə razılaşmayan hər hansı bir komissiya üzvü öz fikrini ayrılıqda bildirir.

Ekspert komissiyasının rəyi təsdiq olduğu andan hüquqi qüvvəyə minir. Bu rəy bütün ekoloji münasibətlərin iştirakçıları üçün məcburi xarakter daşıyır. ekspert komissiyasının rəyi ilə razılaşmayan təşkilatlar və yaxud ayrı-ayrı şəxslər ekspertizanı təyin edən orqana, prokuraturaya, məhkəməyə (o cümlədən iqtisad məhkəməsinə) şikayət etməyə haqlıdır. Şikayətlə razılaşan inzibati orqan ekspertizanın rəyini ləğv etməyə haqlıdır.

Şikayətlə razılaşan inzibati orqan ekspertizanın rəyini ləğv edə və eyni zamanda təkrar ekspertiza təyin edə bilər.

Məhkəmə (o cümlədən iqtisad məhkəməsi) maraqlı tərəfin icciasına əsasən ekologiya ekspertizanın rəyində dövlət ekoloji ekspertizasının təyin edilməsi və aparılması qaydası haqqında qanunvericiliyin pozulması hallarını aşkar edərsə rəyi etibarsız hesab edə bilər.

Ekoloji hüquqpozmalara o cümlədən cinayətlərə görə məsuliyyət aşağıdakı hallarda yaranır. Birinci- yalançı rəy verməyə və ya sütuilərin analizinə səhlənkarcasına yanaşılması ilə əlaqədar çıxarılan nəticələrə görə ekspertlərin məsuliyyəti (Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə (CM. mad.308)və ya səhlənkarlıq (CM, mad.314). ikinci–ekspert rəyinin şərtlərinin yerinə yetirilməsinə görə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların və vətəndaşların məsuliyyəti (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin ekoloji cinayətlər fəslində ekoloji ekspertizanın rəyinin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət müəyyən edən normanın salınması məqsədə müvafiq olardı). Üçüncü ekspertizanın nəticələrinin qanunsuz dəyişdirilməsinə cəhd edən üçüncü şəxslərin məsuliyyəti: işin hallarından asılı olaraq şəxs həm inzibati, həm də cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər.

Bütün hallarda hüquqpozma törətmiş şəxs dəymiş ziyanı ödəməyə borcludur (MM. mad.1097).

Nəticə

Beləliklə, bu müəhazirədə ətraf təbii mühitin mühafizəsi mexanizmini aydınlaşdıraraq qeyd etdik ki, ekoloji – hüquqi mexanizm ekologiya hüququnun müstəqil institutu olmaqla öz əksini ekoloji hüquq normalarının və ekoloji hüquqi münasibətlərinin sistemində tapmışdır. Buna uyğun olaraq ekoloji hüquqi mexanizminin strukturunu aşağıdakı kimi müəyyən etdik:

1. Təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin normaları.

2. Ekolociləşdirilmiş norma və normativlər.
3. Təminat normaları.
4. Ekoloci hüquqi münasibətlər (təsərrüfat, inzibati və s.).

İkinci sualı araşdırarkən qeyd etdik ki, ətraf təbii mühitin keyfiyyətinin normalaşdırılması institutu ekologiya hüququndan mexanizmində xüsusi yer tutmaqla «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun mərkəzi ideyasıdır. Bununla yanaşı qeyd etdik ki, ətraf təbii mühitin keyfiyyəti, onun ekoloji sisteminin elə bir halıdır ki, bu hal insanla təbiət arasında enerji və maddələr mübadiləsi prosesini daima və sabit şəkildə təmin edir və həyati təkrar yaradır.

Üçüncü sualı araşdırarkən qeyd etdik ki, ətraf təbii mühitin mühafizəsinin Ən mühüm problemlərindən biri iqtisadi və ekoloji qarşıdurmadır. Ətraf təbii mühitin iqtisadi mexanizmi real məqsədə çatmaq üçün icraçının maddi maraqlarına əsaslanır. İqtisadi mexanizmin tərkibinə iki qrup institutlar daxildir Birinci qrup institutlar daimi fəaliyyət göstərən institutlardır. Bunlar aşağıdakılardır: Təbiət kadastrları, maliyyə və maddi-texniki təminat tədbirləri, təbii ehtiyatlarından istifadənin pulu olması, ətraf mühitin cirkəndiriləmsi üçün ödənişlər, kreditlər üzrə güzəştlər, vergi qoyulması, vergi qoyulmasından azad etmə.

İkinci qrup institutlar yeni iqtisadi həvəsləndirmə institutlarıdır: ekoloji sığorta, ekoloji cəhətdən təmiz məhsullara həvəsləndirici qiymətlərin qoyulması, müqavilə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi.

Dördüncü sualı araşdırarkən qeyd etdik ki, ekoloji nəzarət ekoloji münasibətlərini nizama salınmasının salınmasının inzibati metodlarında zəruri hissədir. nəzarət dedikdə bütün təsərrüfat subyektləri və əvətəndaşlar tərəfindən ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ekoloji tələblərinə və əhalinin ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə riayət edilməsinin yoxlanılması başa düşülür.

Ekoloci ekspertiza ekoloji nəzarətin bir növü olub ekoloji-hüquqi göstərişlərin qarantı kimi çıxış edir. Dövlət ekoloji ekspertizası ətraf təbii

mühitin mühafizəsi sahəsində səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Ekspertizanın məqsədi ictimaiyyətin təhlükəsizliyi, əhəlinin sağlamlığı və ətraf mühitin mühafizəsi üçün təsərrüfat fəaliyyətinin zərərli nəticələrinin xəbərdarlığını təmin etməkdir.